

Talonpojan Koti-Lääkäri täyttää 180 vuotta

ESSEE

Neljä vuotta Kalevalan valmistumisen jälkeen Elias Lönnrotilta ilmestyi Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri. Kirjasta tuli bestseller.

Muutama vuosi sitten vierailin ensi kertaa Sammatissa Paikkarin torpassa. Unohtumaton elämys.

Oppaana toimiva nuori nainen kertoi, että olohuoneeni kokoisessa tuvassa saattoi yöpyä yksitoista ihmistä. Perheen isä, äiti, seitsemän lasta ja heidän lisäksi kaksi räättälin kissä. Heidän joukossaan lattian pahoilla oli koisunut vuonna 1802 syntynyt Elias-poika.

Elias Lönnrot on jäänyt historiaan kansalliseppöksemme Kalevalan ja Kanteletaren luojana. Monet muistavat hänet myös ensimmäisen suomenkielisen luonnontieteellisen teoksen Flora Fennican tekijänä. Vähemmän tunnettu on hänen lääkärikirjansa, joka 1800-luvulla oli bestseller monen vuosikymmenen ajan. Jokainen on kuitenkin käyttänyt sanoja, jotka Lönnrotin lääkärikirjan kautta ovat vakiintuneet yleiskieleemme.

Vuonna 1832 kirjankustantaja J.C. Frenkell pyysijuurii lääkäriksi valmistunutta Lönnrotia kirjoittamaan suomenkielisen lääkärikirjan. Tämä ilmoitti, että hän voisi kääntää ruotsalaisen Carl Nordbladin kirjan Sundhets-Lärobok för Menige Man suomeksi. Käynnistyi merkillinen tapahtumasarja.

Seuraavan vuoden alussa Lönnrot muutti Kajaaniin piirilääkäriksi. Hän oli ainoa lääkäri Kajaanin maakunnan kokoisella alueella. Piirilääkärin velvollisuuksiin kuului torjua jokavuotisia kulkutauteja, huolehtia isorokkorokotuksista, tehdä ruumiinavauksia. Jos aikaa liikenä, Lönnrot hoiti apua tarvitsevia sairaita.

Samoihin aikoihin Lönnrotilla oli meneillään kestämiensä yli kymmenen tuhannen kansanrunon säkeen järjestäminen kansalliseppöksi. Kalevala valmistui 1835.

Näiden projektien keskellä oli vaikea löytää aikaa lääkärikirjan kääntämiseen. Työ osoittautui odotettua vaikeammaksi, koska monissa kohdin suomen kielestä ei löytynyt sopivia sanoja.

"Ett satans arbete har sjelfva läkare boken gifvit mig med sin terminologi" (Saatanallisen homman on lääkärikirja aiheuttanut minulle terminologiansa vuoksi), kirjoitti Lönnrotystävälleen Helsinkiin.

Kun Kajaanista ei vuosikausiin ilmestynyt luvata

tua käännöstä, kirjankustantaja Frenkell etsi uuden suomentajan. Vuonna 1837 Nordbladin kirja ilmestyi Messukylän kappalaisen Johan Keckmanin kääntämänä nimellä Terveyden Opetus-Kirjayhteiselle kansalle.

Lönnrot kuitenkin punnersi oman käännöstyönsä loppuun. Vuonna 1839 ilmestyi Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri G.D. Waseniuksen kirjapainosta.

Suomessa oli yhtäkkiä kaksi lääkärikirjaa, joiden sisällöt olivat lähellä toisiaan. Tulevat vuodet osoittivat, että kansa tykkäsi enemmän Lönnrotin kirjasta. Koti-Lääkäristä ilmestyi uusi täydennetty laitos 1853 ja kolmas 1867. Kirjasta ilmestyi vielä neljäs painos Tampereen lääketieteellisen oppimateriaalikustantamon toimesta 1981.

Lääketiede kehittyi, ja muutamassa kymmenessä vuodessa monet Talonpojan Koti-Lääkärisä ammetuista ohjeet vanhentuivat. Ilmantojen käyttö, suoneniskentä ja Lönnrotin melkein jokaiseen sairauteen suosittelamat puiden lehdistä ja kusta valmistetut lämpimät juomat jäivät pois käytöstä.

Osa Koti-Lääkärin ohjeista on kestänyt ajan hammasta hyvin. Monet pikkulasten hoito-ohjeet ovat pienillä täydennyksillä edelleen käyviä: "Kuudennella, seitsemännellä eli kahdeksan-

Elias Lönnrotin muistomerkki on Sammatissa Lönnrotin lapsuudenkodin Paikkarin torpan pihamaalla.

nella kuulla syntymästään on lapsi muuhun ruokaan totuttava ja rinnalta vieroitettava, vähitellen, ei yhtäkkiä..." "Lapsen unta ei millään pidä häiritä, vaan en nukkumaankaan ylimäärin pakottaa kovalla kiikutamisella, kätkytämällä)... "Lapsi saakoon aina mielensä myöten liuksella, kuin waan silmällä pidentään, ettei mitään vahinkoa tapahdu."

Aikuisten on hyvä tietää tänäkin päivänä, että seuraavat voivat aiheuttaa tautaja: "Liika syöminen ja juominen, nautintoainel- den kehnous tahi sopimatomuus, saastainen ilma, hufvisten pitkäikäinen nautinto eli muu väärinkäyttö."

Kulkutaudeista isorokko oli 1800-luvulla erityisase- massa, koska jo silloin siihen

tunnettiin erittäin tehokas rokote, Lönnrotin kielellä "panorokko". Piirilääkä- reiden yksi tärkeimmistä tehtävistä oli organisoida vuosittainen rokote alu- eellaan. Koti-Lääkärisä isorokkoa eli "rupulia" kä- sitellään kaksi sivua. Lönn- rot toteaa painokkaasti: "Ai- noastaan oikein toimitetulla panorokolla voidaan iso rokko estää."

Nykyisen rokotekeskuste- lun aikana on hyvä kerrata isorokon historiaa Suomes- sa. Vajaan kymmenen vuo- den välein raivonneet epide- miat tappoivat joka kerralla tuhansia ihmisiä. Lönnro- tin ja muiden piirilääkärei- den rokoteponnistelujen aikana määrä väheni, mutta

epidemia eivät loppuneet, koska läheskään kaikki van- hemmat eivät tuoneet lapsi- aan rokotteitavaksi. Vuonna 1884 – samana vuonna kuin Lönnrot kuoli – rokote tuli pakolliseksi, mikä saman tien lopetti epidemiat. Roko- tusten avulla isorokko saa- tiin lopullisesti hävitettyä maapalolta 1970-luvulla.

Turhaan ei Lönnrot paneu- tunut manallemaansa ter- minologiaan. Siltä jäi py- syviä jälkiä suomalaisen terveydenhuoltoon. Monet Lönnrotin kehittämät sanat juurtuivat kieleemme. Kir- jan esipuheessa hän mainit- see keksimiään "oudonlai- sia sanoja": kuume, oireet, potilas, valtimo, laskimo, uloste.

Talonpojan Koti-Lääkärin sanoista on vielä mainitta- va uusi löytö sydänhyppintä. Lönnrot mainitsee sanan kohdassa, jossa hän kertoo halvauksia edeltävistä oi- reista. Viime vuonna kaksi suomalaista sydänlääkäriä lainasi sanaa kirjoittaessaan Lääketieteelliseen aikakaus- kirja Duodecimiin sydämen eteisvärinästä. Kirjoituksen otsikko on Sydänhyppintä eilen, tänään ja huomenna.

Eteisvärinä on yleinen ryt- mihäiriö, jossa pulssi on epäsäännöllinen, epätasai- nen ja usein nopea. Sydän- hyppintä kuvaa niin osuvasti eteisvärinän levotonta ryt- miä, etten ihmettelisi, jos se vakiintuu uudeksi yleiskie- lemme sanaksi.

Sydänhyppintä on kiin- nostava myös lääketieteen historian kannalta. Hoita- mattomassa eteisvärinästä sydämeen tuppaa muodos- tumaan verihyppintä. Ne voivat lähteä liikkeelle ja tukkia aivovaltimoita. Seu- rauksena on halvauksia.

Eteisvärinän yhteys aivo- verenkierron häiriöihin to- dettiin tutkimuksilla vasta 1900-luvun loppupuolella. Nostan hattua Lönnrotille ja muille tuon ajan lääkä- reille, jotka pelkkien tark- kojen havaintojen avulla osasivat yhdistää sydän- hyppinnän aivovalvauksiin.

Pertti Mustajoki
Kirjoittaja on helensinkiläinen lääkäri ja Paikkarin torpan tuki ry:n hallituksen jäsen.